

Inštitút pre výskum
práce a rodiny

ISSN 2729-9767

BULLETIN IVPR

JUNE 2022
VOL 3 ISSUE 6

ANNA KASANOVÁ

RODINA V MINULOSTI A DNES –
POTREBA RODINNÝCH PORADNÍ

NÁRODNÝ PROJEKT RODINNÉ PORADNE - PORADENSKO-PSYCHOLOGICKÉ SLUŽBY PRE JEDNOTLIVCOV,
PÁRY A RODINY SA REALIZUJE VĎAKA PODPORE Z EURÓPSKEHO SOCIÁLNEHO FONDU
A EURÓPSKEHO FONDU REGIONÁLNEHO ROZVOJA
V RÁMCI OPERAČNÉHO PROGRAMU ĽUDSKÉ ZDROJE, WWW.ESF.GOV.SK

EURÓPSKA ÚNIA
Európsky sociálny fond
Európsky fond
regionálneho rozvoja

Rodina v minulosti a dnes – potreba rodinných poradní

Anna Kasanová

PhDr. Anna Kasanová, PhD, je členkou Expertného tímu Národného projektu Rodinné poradne – poradensko-psychologické služby pre jednotlivcov, páry a rodiny, ktorý realizuje Inštitút pre výskum práce a rodiny v spolupráci s Ministerstvom práce, sociálnych vecí a rodiny a Ústredím práce, sociálnych vecí a rodiny. Členky Expertného tímu pripravujú štandardy, podľa ktorých bude fungovať celoslovenská sieť rodinných poradní. Text tohto Bulletinu IVPR zaznel ako príspevok na konferencii Národného projektu Rodinné poradne dňa 17. júna 2022.

Rodina nemala vždy podobu, v akej ju poznáme dnes, ale prechádzala vývojom s rôznymi obmenami. Štruktúru rodiny, jej funkcie i vzťahy v rodine ovplyvňovali spoločenské zmeny, ale historický zrod rodiny bol špecifický aj vzhľadom na územie, geografické a klimatické podmienky.

Postupnej premene európskej (neskôr slovanskej) rodiny sa budeme venovať v jednotlivých historických obdobiach, pričom pozornosť sústredíme hlavne na postavenie muža, ženy a dieťaťa v rodine i spoločnosti.

Pravek

Najmenšou jednotkou všetkých známych spoločností je rodina – predpokladá sa, že existovala už **v dobe kamennej**. Podľa archeologických poznatkov žil praveký človek v skupinách, ktoré boli pokrvne spriaznené. Spoločnosť bola klanová – pôvod sa odvodzoval od spoločného mýtického predka. Keď sa začali ľudia živiť lovom, došlo k rozdeleniu práce podľa pohlavia – na lov sa špecializovali muži, na zber ženy. Ženský princíp, prejavujúci sa najmä rodením a výchovou detí, bol posvätný. Otepľovanie klímy dovolilo, aby kočovný spôsob života vystriedalo usadzovanie sa na jednom mieste – to bol predpoklad pre rozvoj obchodu, remesiel i vojenstva. Vedúce postavenie v rodine i spoločnosti postupne získavali muži, počet detí v rodinách začal stúpať, matriarchát sa menil na patriarchát.

Starovek

Rodinné spoločenstvo v dávných dobách vystihuje latinský termín *familia* – zahŕňal všetkých, ktorí obývali jeden príbytok (aj sluhov a otrokov).

Staroveká Grécka spoločnosť (8. – 7. stor. pred n. l.) bola organizovaná podľa širokých rodov. Menšími jednotkami spoločnosti boli kmene, najmenšími *oikos* – bola to domácnosť s domom aj pôdou. Rodina bola striktno patriarchálna, ženy boli podriadené, z domu takmer nevychádzali, nevzdelávali sa a vykonávali všetky domáce práce. Len muži boli plnoprávnymi a slobodnými občanmi. Ženicha vyberal dievčaťu otec, vydávalo sa koncom puberty. Svadba i narodenie dieťaťa boli sprevádzané rituálmi, narodené dieťa mohol otec zavrhnúť, ak malo viditeľné postihnutie. Hlavným účelom manželstva bolo splodenie mužského nasledovníka (nie láska), ktorý by udržoval rodinný kult.

Rodina v starovekej Rímskej spoločnosti bola patriarchálna a monogamická. Rimania si rodinu cenili natoľko, že vo svojom prvom právnom kódexe „Dvanásť dosiek“ (okolo r. 450 pred n. l.) ju prehlásili za základ spoločnosti.

Stredovek

Celá Európa (najskôr vo francúzskom a nemeckom priestore) sa **v stredoveku** postupne zbavovala pohanského „barbarstva“ v prospech kresťanstva. Slovanská rodina bola patriarchálna, výsadou bohatých a mocných mužov bolo mnohoženstvo. Naši predkovia nevyžadovali od neviest panenstvo, avšak po sobáší sa od ženy vernosť prísne vyžadovala. **Rodina bola dôležitou inštitúciou, bez ktorej nemal jedinec v spoločnosti miesto.** Bežné bolo súžitie širších rodín. V stredoveku bolo detstvo krátke, už v ôsmich rokoch začalo dieťa pracovať alebo šlo do učenia. Stále trvala dominancia muža a podriadenosť ženy, vysoká oddelenosť ich rolí i viazanosť na majetok. Od 11. storočia bolo uzatváranie manželstiev zverené kresťanskej cirkvi, rodinné vzťahy sa dostali pod prísnu kontrolu cirkvi: sprísnil sa nárok na vernosť, predmanželský sexuálny život bol neprípustný a rozvod bol vylúčený – manželstvo sa stalo posvätným zväzkom. (Kasanová, Tomka, 2009)

Základ rodiny netvorili iba medziľudské vzťahy, ale dôležitú úlohu zohrávali aj majetkové pomery a vlastnícke vzťahy, kdeže zabezpečovali prežitie jednotlivých členov.

Novovek

Pre historické obdobie **novoveku** boli charakteristické priemyselné revolúcie i revolúcie, v ktorých sa bojovalo za občiansku rovnosť. V rámci nich formulovalo svoje ciele aj ženské emancipačné hnutie, ktoré požadovalo úplnú rovnosť mužov a žien. Patriarchálna rodina sa týmto začala rozpadáť. Podiel na tom mala aj industrializácia a urbanizácia, ktorá presunula pracovné miesto z rodiny do továrne v meste. Pracovnou silou sa stala aj žena, ale jej postavenie bolo horšie ako mužove. Muž tak prestal byť jediným živiteľom rodiny, zavedenie povinnej školskej dochádzky ochránilo deti od práce. Zmenil sa aj prístup k manželstvu, súhlas rodičov bol formálny, prvoradé bolo prianie snúbencov žiť spoločne. V 30. rokoch 20. storočia sa v postindustriálnych spoločnostiach objavili nové trendy, ktoré počas vojny oslabli, no v 60. a hlavne v 70. rokoch výrazne akcelerovali. Išlo o: zvyšovanie rozvodovosti, odkladanie sobášov i rodenia detí, vznikali nové typy rodín (párové kohabitačné spolužitie, homosexuálne partnerstvá a pod. (Kasanová, 2008)

Rodina dnes

Európska rodina prešla v posledných desaťročiach významným vývojom. Mnohí autori opisujú tieto základné procesy – nastala:

1. **Demokratizácia rodinných vzťahov** – tradičné patriarchálne rodinné vzťahy založené na autorite muža a podriadenosti detí rodičom sa pozvoľne menia na vzťahy moderné - rovnoprávne z hľadiska pohlavného i generačného;

2. **Individualizácia rodinných vzťahov** – je charakterizovaná postupným prechodom od vzťahov daných pôvodom človeka ku vzťahom volených na základe slobodného výberu jednotlivca;
3. **Dynamizácia rodiny** – rodina sa stáva viac otvorenou, prístupnejšou, adaptabilnejšou na zmeny, ktoré sú výsledkom vývoja spoločnosti aj individuálneho vývoja človeka;
4. **Pluralizácia rodinných štruktúr a foriem** – je vyvolaná vyššie uvedenými procesmi. Môžeme konštatovať, že sociálna inštitúcia rodiny prechádza v súčasnej individualizovanej spoločnosti zmenami: mení svoju formu a štruktúru, naberá nové funkcie, menia sa demografické procesy, mení sa oblasť rodičovských rolí, rodinných vzťahov, atď. (Guráň, P., Filadelfiová, J. & Ritomský, A., 1997)

Súčasná rodina je v sociologickej literatúre často označovaná prívlastkom **postmoderná**.

Charakterizujú ju tri znaky:

1. **hodnotová diskontinuita medzi rodičmi a deťmi**, vyplývajúca z väčšej hodnotovej závislosti detí od masmédií než od rodičov;
2. **nestabilita v párovom živote**, odrážajúca sa v náraste rozvodovosti a nemanželského spolužitia;
3. **systematická demolácia konceptu „rodinného hniezda“** nukleárnej rodiny v novej liberalizácii žien. (Shorter, 1975, In Možný, 2006)

Uvedené charakteristiky súčasnej rodiny však môžeme doplniť o jej ďalšie znaky: **Keďže prioritne je predmetom nášho záujmu slovenská rodina**, vychádzajúc z prác slovenských a českých autorov (Možný, 2002, 2006; Plaňava, 2000; Rabušic, 2001; Střelec, 2007; Tamášová, 2007; Výrost, Slaměnik, 2001 a ďalší), **javia sa nám ako charakteristiky súčasnej rodiny nasledovné znaky:**

- **Základná rodina stráca svoju ritualizovanú podobu**. Legalizácia partnerského spolužitia v súčasnosti nie je podmienkou rodinného života a narastá podiel rodín založených na spolužití partnerov bez uzavretia manželstva. Charakteristická je vysoká spoločenská tolerancia voči novým formám spolužitia; spoločné aktivity a rituály rodiny sa oslabili, v mnohých rodinách jednotliví členovia nežijú „spolu“, ale „vedľa seba“.
- **Diskontinuita generácií a zmena štruktúry rodiny**. Klesá nielen počet detí v rodine, ale obmedzuje sa tiež viacgeneračné spolužitie a narastá počet osôb žijúcich v jednočlenných domácnostiach;

- **Pokles stability rodiny.** V posledných desaťročiach z dôvodov objektívnych (emancipačný proces, nárast ateizmu) alebo subjektívnych (manželstvo je zakladané na emotívnej báze), dochádza k nárastu rozvodovosti. Väčšina rozvádajúcich sa manželstiev má deti – v dôsledku toho narastá počet detí žijúcich v jednorodičovských rodinách;

- **Rozvoj zaznamenáva antikoncepcia a plánované rodičovstvo.** Ubúda „nechcených“ tehotenstiev, pričom postoje k umelému prerušeniu tehotenstva sú značne liberálne. Rast významu a dostupnosti antikoncepcie pri plánovaní rodičovstva spôsobujú v konečnom dôsledku **zníženú pôrodnosť**;

- **Zmeny v organizácii rodinného cyklu.** Rodičmi sa stávajú osoby vo vyššom veku, deti sa začínajú rodiť až po uplynutí určitého času manželstva či partnerského spoluzitia. Starými rodičmi sa stávajú stále staršie osoby, ktoré sú však často zapojené do pracovného procesu;

- **Dvojkariérové manželstvá.** Rast vzdelanosti a kvalifikovanosti, a tým aj zamestnanosti žien spôsobuje, že sa skraca čas rodičov strávený s deťmi a s ostatnými členmi rodiny. Okrem nedostatku času je problémom spôsob trávenia času, ale aj obmedzené možnosti na bezprostredný kontakt a „spoločný“ život, celkovo vypätý životný štýl, nesúlad medzi pracovnými a rodinnými povinnosťami;

- **Predlžuje sa dĺžka života, a tým aj trvanie rodiny po odchode detí.** Dlhšia je tiež doba, počas ktorej žijú deti s rodičmi v jednej domácnosti. Vzrastá tak socializačný dosah mladej generácie na starších príslušníkov rodiny;

- **Sekularizácia.** Znížil sa vplyv cirkvi na rodinu, presadzuje sa svetský spôsob života a následný ateizmus;

- **Väčší dôraz sa kladie na materiálne hodnoty.** Evidentná je snaha vyrovať sa životnou úrovňou iným vyspelým štátom a zabezpečiť si väčšie pohodlie, súkromie a bohatstvo;

- **Množstvo funkcií rodiny prevzali iné sociálne inštitúcie** – škola prevzala od rodiny vzdelávanie, lekári, nemocnice a sieť zariadení sociálnych služieb prevzali od rodiny starostlivosť o chorých, starých a postihnutých. Mimoriadny význam nadobudli dve funkcie rodiny: **prvotná socializácia a emocionálna funkcia.**

Súčasná postmoderná rodina je charakteristická tým, že ide o rodinu s intímnymi vzťahmi, ktorá predstavuje akýsi fungujúci „súkromný priestor“ na spoluzitie osôb, ktoré spája. (de Singly, 1999)

Z historického hľadiska teda rodina zaznamenala nemalé zmeny. Vývojovo prešla od rodiny patriarchálnej po rodinu dvojgeneračnú, nukleárnu, od tradičnej po rodinu modernú až postmodernú, od rodiny s pevne stanovenými rolami muža a ženy po rodinu partnerskú. Zmeny sa dotýkali rozsahu a štruktúry rodiny, a tým aj bohatstva vzťahov v rodine, akceptovania alebo opúšťania určitého systému rodinných hodnôt, deľby práce a stability sociálnych rolí mužov a žien, otcov a matiek, aj foriem rodinného spoluzitia (Matějček, 1989).

Potreba rodinných poradní

Dnešné postmoderné rodiny nie sú zakladané preto, aby reprodukovali populácie, ale kvôli uspokojovaniu citových potrieb partnera. Stabilita týchto rodín preto stojí a padá s citovou bilanciou partnerského vzťahu. Pretože city predstavujú veľmi krehké puto, stala sa aj rodina veľmi krehkou inštitúciou.

- Detí, vyrastajúcich v neúplných rodinách, stále pribúda, tiež pribúdajú deti, ktoré vyrastajú s nevlastnými rodičmi a zvyšuje sa aj počet detí, ktoré síce majú biologických rodičov, ale tí sa nevedia alebo nemôžu o deti postarať.
- Rastie kriminalita, civilizačné choroby, toxicita životného prostredia, ale aj riziko vojen, konfliktov, nestability všeobecne, pôsobí problém preľudnenosti, výživy ľudstva.
- Kontrola pôrodnosti, génové manipulácie, AIDS zasahujú do spôsobu života rodiny, rastie počet detí z rozvedených rodín.
- Stráca sa kohezivita a patriarchálnosť rodiny, ustúpili rituály, predĺžil sa vek, v ktorom sa rodia prvé deti v rodinách, znižuje sa počet detí v rodinách, klesá účasť starých rodičov na výchove, naruša sa prirodzený systém trojgeneračných rodín a preberanie vzorcov správania generácií.
- Masívny vstup masmédií, videa a počítačov do rodiny znižuje čas na vzájomnú komunikáciu rodín. Masmédiá produkujú vzory pre dezintegráciu hodnôt. „Zvyšuje sa násilie v rodine a spoločenskom styku. Jednou z príčin je to, že v masmédiách, najmä v televíznych programoch prevažuje morálny vzor a model správania sa človeka s fyzickou silou a pribojnosťou, že sa v nich preferujú (ako základné hodnoty) egoizmus, bohatstvo a sláva.“ (Tokárová, 2002, s. 20).
- Komerencializácia života neprospieva afinite k pozitívnym hodnotám života, minimalizujú sa tradičné hodnoty rodiny, presadzuje sa odosobnenosť, egoizmus a individualizmus, súťaživosť, nielen ako následok života spoločnosti, ale tiež ako následok neschopnosti produktívnej komunikácie medzi generáciami.
- Na rozdiel od minulosti sa javí rodina v poslednom období ako viac uzatvorená a viac izolovaná. V priemere sa zúžila sieť väzieb susedských, priateľských a sčasti i príbuzenských.
- Znížila sa stabilita rodiny. Je to dôsledok vplyvu vonkajších činiteľov (sociálnych, ekonomických a právnych tlakov), ktoré mnohé rodiny privedli do zložitých, náročných, stresových situácií. Nemenej významný je aj vplyv vnútorných činiteľov (znížená tolerancia k stresu, povahové a charakterové vlastnosti partnerov pri zakladaní rodiny). Najviac ohrozená, čo do stability, je mladá rodina do piatich rokov po uzatvorení manželstva.
- Silne je narušená integrita rodiny. V súvislosti s nárastom rôznych podnikateľských aktivít sa čím ďalej tým viac vytrácajú chvíle, keď sa rodina schádza pohromade s cieľom porozprávať sa, vzájomne sa

podeliť s radosťami i starosťami a poradiť sa o riešení najrôznejších problémov. Naopak, pribudli rodiny, kde sa členovia stretávajú vo dverách, komunikujú medzi sebou formou rôznych odkazov na lístkoch.

- Zmenil sa celkový životný spôsob rodiny. Ubudol voľný čas rodičov na vlastnú relaxáciu, rekreáciu i na činnosti s deťmi. Deti sú čoraz viac odkázané na seba, rodičia často vôbec nevedia, kde, ako a s kým prežívajú svoj voľný čas.
- K posunom došlo i v hodnotovej orientácii, vzrastá honba za majetkom, ľudia začínajú byť hodnotení podľa toho, čo majú, čo vlastnia a nie podľa toho, aké vlastnosti, schopnosti a zručnosti majú. Výrazne vzrástla diferencovanosť rodín v ekonomickom zabezpečení rodiny. Zlá životná úroveň sa týka predovšetkým mladých rodín s deťmi a dôchodcov.
- V priebehu posledných rokov je možné pozorovať vzrastajúce demokratizačné tendencie ako medzi manželmi, tak medzi rodičmi a deťmi. Predovšetkým sa zmenilo postavenie žien. Súvisí to s posunmi v rolách. V niektorých rodinách môžeme pozorovať nielen ich vyrovnávanie (približne rovnaký podiel na chode domácnosti), ale aj ich zámenu (muž v rodine, kde žena robí kariéru, preberá jej rolu).

„Dnešná doba ako keby produkovala až priveľa nešťastných manželstiev.“

Sociálno-patologické javy sú problémom spoločnosti, preto aj ich prevencia je záležitosťou celej spoločnosti. V tejto súvislosti je preto potrebné pracovať na intenzívnej sanácii a stabilizovať vzťahy v rodine. Podpora rodiny, jej celistvosti a zdravia je veľmi dôležitá pre vytvorenie pevného rodinného zázemia.

Sme presvedčení, že pomoc musí dostať každý, keď sa cíti zmätený, slabý, nešťastný, sklamaný, bezradný, sám. Odborní pracovníci rodinných poradní svojou odbornou a osobnostnou kvalitou napomáhajú procesu harmonizácie rodinných väzieb. Je to ťažká, no pre poradcov najkrajšia práca na svete.

Použitá literatúra

COONTZ, S. (2000). Historical Perspective on Family Studies. *Journal of Marriage and Family*, 62(2), 283-297

DE SINGLY, F. 1999. *Sociologie súčasnej rodiny*. Praha: Portál, 1999. ISBN 80-7178-249-1

GURÁŇ, P., FILADELFIOVÁ, J. & RITOMSKÝ, A. (1997). Tradičné verzus moderné: zmeny a život súčasných rodín. In *Sociológia – Slovak Sociological Review*, 29 (1), 5–20.

KASANOVÁ, A. 2008. *Sprievodca sociálneho pracovníka. I. Rodina a deti*. Vyd. Michala Vaška, Prešov. 449 s. ISBN 978-80-8094-277-9

KASANOVÁ, A., TOMKA, M. 2009. *Sociálna práca s rodinou. Analýza prostredia – intervencia – sanácia*. Votobia Olomouc. 231 s. ISBN 978-80-7220-318-5

KUČERA, M. (1990). Európska rodina - tendence vývoje a trváni. In P. Horská, M. Kučera, E. Maur, & M. Stloukal (Ed.), *Dětství, rodina a stáří v dějinách Evropy* (s. 456-468). Praha: Panorama.

MATOUŠEK, O. 1997. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. Praha : Sociologické nakladatelství, 1997. 144s. ISBN 80-85850-24-9.

MOŽNÝ, I. 2002. *Sociologie rodiny*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2002. ISBN 80-86429-05-9

TOKÁROVÁ, A. 2002. Paradoxy globalizácie, vzdelanie a sociálny rozvoj. In: *Sborník STUDIA PEDAGOGICA*. Brno: MU, 2002, roč. L, č. 7, s. 9-29. ISBN 80-210-2814-9

BULLETIN IVPR

ročník 3 (2022)

Vydáva Inštitút pre výskum práce a rodiny,
Špitálska 25, 27, 812 41 Bratislava
IČO 308 47 451
ivpr@ivpr.gov.sk, www.ivpr.gov.sk
Vychádza 12 x ročne. NEPREDAJNÉ.
ISSN 2729-9767
EV 6041/22

Ďalšie informácie o IVPR získate na webových stránkach
www.ivpr.gov.sk